

Міністерство культури та інформаційної політики України
Національна бібліотека України для дітей

**Національно-патріотичне виховання користувачів-дітей
у бібліотеках України для дітей**

(аналітична довідка за результатами соціологічного дослідження)

Київ — 2023

УДК 027.625(477):001
Н 35

Відповідальна за випуск А.І. Гордієнко
Укладачі: О.Б. Петренко, Є.Ю. Лідерман
Редактор В.В. Зеленська

Національно-патріотичне виховання користувачів-дітей у бібліотеках України для дітей : аналіт. довідка за результатами соціолог. дослідж. / Нац. б-ка України для дітей ; уклад. О. Б. Петренко, Є. Ю. Лідерман ; ред. В. В. Зеленська. — Київ: НБУ для дітей, 2023. — 22 с.

В аналітичній довідці узагальнені результати соціологічного дослідження «Національно-патріотичне виховання користувачів-дітей у бібліотеках для дітей України», проведеного Національною бібліотекою України для дітей у 2023 році.

© Національна бібліотека України для дітей

I. Актуальність соціологічного дослідження

Україна сьогодні переживає найбільше випробування в новітній історії – збройну боротьбу за незалежність і територіальну цілісність проти російського агресора. Надзвичайно важливим стало прийняття Верховною Радою Закону України від 13.12.2022 № 2834-IX «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». Законом визначено мету, завдання, принципи, напрями, особливості формування та реалізації державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності як складової забезпечення національної безпеки України. Складовими реалізації державної політики у сфері утвердження національної та громадянської ідентичності є національно-патріотичне, військово-патріотичне виховання та громадянська освіта.

Бібліотеки України для дітей завжди були активними учасниками реалізації державної політики з національно-патріотичного виховання дітей. Вони накопичили певний досвід і мають здобутки. Але сьогодні вкрай необхідним постає оновлення і підвищення якості змісту національно-патріотичного виховання юних українців у бібліотеках для дітей з урахуванням тих подій, які відбуваються в Україні. Згідно Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: «Метою національно-патріотичного виховання є формування і утвердження української національної та громадянської ідентичності, оборонної свідомості, громадянської стійкості на основі суспільно-державних (національних) цінностей України, соціальної активності та відповідальності, готовності до дієвого виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, державної незалежності і територіальної цілісності України» (Ст. 9). Формування сучасного змісту діяльності бібліотек для дітей з національно-патріотичного виховання повинно враховувати такі основні складові національно-патріотичного виховання, як: громадянсько-патріотичне, духовно-моральне виховання; співпраця із закордонними українцями. Досягнення якісних змін у національно-патріотичному вихованні можливе і завдяки цілеспрямованій взаємодії бібліотек з органами державної влади, місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства. Системний підхід до роботи бібліотек для дітей передбачає і проведення моніторингу та оцінювання результатів своєї роботи.

Для забезпечення поступального розвитку системи національно-патріотичного виховання у бібліотеках України для дітей необхідний постійний науково-методичний супровід даного процесу.

Національна бібліотека України для дітей у 2023 році провела Всеукраїнське соціологічне дослідження «Національно-патріотичне виховання користувачів-дітей у бібліотеках України для дітей».

II. Методологія дослідження

Метою даного дослідження було вивчення сучасного стану національно-патріотичного виховання у бібліотеках для дітей та визначення реального рівня патріотичної самоідентифікації користувачів-дітей в умовах російсько-української війни.

Завдання дослідження:

- проаналізувати стан, тенденції розвитку у бібліотеках для дітей національно-патріотичного виховання користувачів;
- вивчити рівень обізнаності бібліотекарів про діяльність громадських організацій національно-патріотичного спрямування в регіонах;
- визначити ефективні форми реалізації бібліотеками для дітей державної політики національно-патріотичного виховання на регіональному та місцевому рівнях;
- дослідити рівень знань користувачів-дітей про правдиву героїчну історію України як базу для формування патріотичної свідомості, гордості за свою землю, історичне минуле;
- дослідити сформованість моральних цінностей дітей у нинішніх умовах російської військової агресії в Україні;
- вивчити розуміння «патріотизму» користувачами-дітьми;
- визначити вплив діяльності бібліотек для дітей на формування у користувачів-дітей національної ідентичності.

Об'єктом дослідження стали бібліотеки для дітей та їхні користувачі-діти. Предмет – діяльність бібліотек для дітей із національно-патріотичного виховання, розуміння поняття патріотизму сучасними дітьми.

Співорганізаторами дослідження виступили обласні бібліотеки для дітей: Волинської, Дніпропетровської, Донецької, Житомирської, Запорізької, Івано-Франківської, Київської, Кіровоградської, Львівської, Миколаївської, Одеської, Рівненської, Сумської, Тернопільської, Хмельницької, Херсонської, Черкаської, Чернівецької, Чернігівської областей та Вінницька обласна бібліотека для юнацтва, Полтавська обласна універсальна наукова бібліотека імені І.П. Котляревського.

Основним методом дослідження було онлайн-анкетування респондентів базових бібліотек для дітей: бібліотекарів-експертів та користувачів, що проводилося у квітні-травні 2023 року.

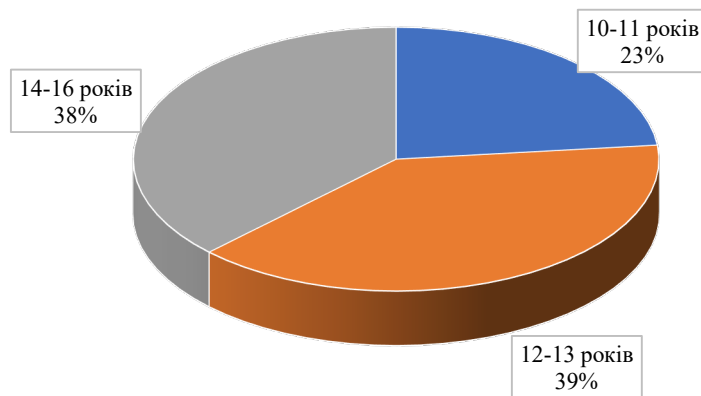
III. Аналітичний виклад результатів дослідження

Базами дослідження стали 223 бібліотеки для дітей, з яких обласних бібліотек для дітей – 20, районних бібліотек для дітей – 15, міських бібліотек для дітей – 107, селищних – 69, сільських бібліотек – 11 та Вінницька обласна бібліотека для юнацтва. Надійність та достовірність результатів дослідження забезпечувалася достатньою репрезентативністю вибірки,

кількісним і якісним аналізом значного обсягу досліджуваного матеріалу. Онлайн-анкети заповнили 1356 респондентів. Відповіді на запитання «Анкети користувача» надали 1133 респондентів, дівчаток – 687, хлопчиків – 446. Вік респондентів: 10-11 років – 264 особи; 12-13 років – 445; 14-16 років – 424 особи (див. діаграму 1).

Діаграма 1

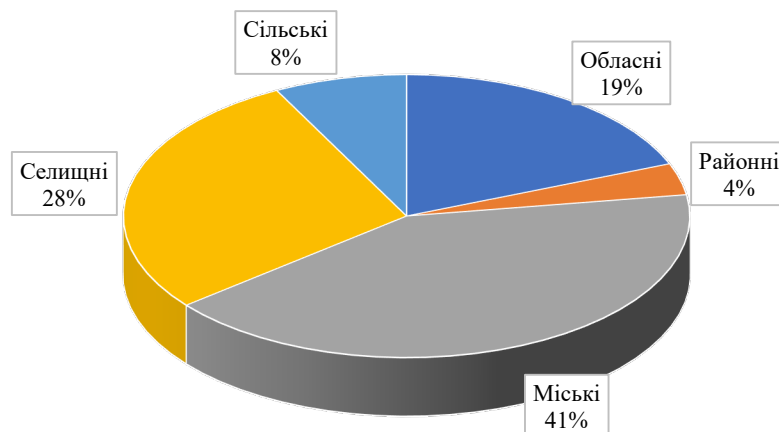
Вік респондентів

Респонденти є користувачами спеціалізованих бібліотек для дітей: обласних бібліотек для дітей – 215 осіб, районних – 41 особа, міських – 471, селищних – 320 і сільських – 86 респондентів. Опитувальну форму «Анкета бібліотекаря-експерта» заповнили 223 респонденти (див. діаграму 2).

Діаграма 2

Респонденти-користувачі бібліотек України для дітей

Бібліотеки для дітей, залучивши всі наявні ресурси, значно активізували діяльність із національно-патріотичного виховання юних користувачів. Актуальності набуває виховання у підростаючого покоління відданості загальнодержавній справі зміцнення країни, формування готовності до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України. Про це свідчать відповіді бібліотекарів на запитання анкети з організації національно-патріотичного виховання дітей в їхніх бібліотеках.

Одним із завдань дослідження є вивчення фондів бібліотек щодо наявності в них книжок із тематики російсько-української війни 2014-2023 років. На сьогодні згідно зібраної первинної інформації у фондах базових бібліотек для дітей нараховується 6086 примірників книжок даної тематики (див. таблицю № 1).

Таблиця № 1

Наявність у фондах базових бібліотек для дітей книжок із тематики російсько-української війни 2014-2023 років

№ з/п	Вид базових бібліотек для дітей	Кількість базових бібліотек для дітей	Кількість книжок з тематики російсько-української війни 2014-2023 років.
1	2	3	4
1	Обласні	20	1943
2	Районні	15	129
3	Міські	107	2507
4	Селищні	69	1361
5	Сільські	11	146
6	Усього:	222	6086

На жаль, далеко не кожна книжка даної тематики є у фондах дитячих бібліотек. Аналіз інформації, що надана співorganizаторами дослідження обласних бібліотек для дітей показав, що література в фондах районних та сільських бібліотек для дітей нараховує в середньому відповідно 8 та 13 примірників на бібліотеку. Трохи більше мають міські бібліотеки – у середньому по 23 прим., у селищних – 20 прим., обласні бібліотеки для дітей мають у середньому по 100 прим. книг даної тематики.

Бібліотеки для дітей, що розташовані у містах, мають більш розширений репертуар назв українських книжок із тематики російсько-української війни 2014-2023 років. У районних та сільських бібліотеках їх значно менше.

Враховуючи наявність відповідного книжкового ресурсу з національно-патріотичної тематики, завдання бібліотек для дітей – побудувати роботу так, щоб її організація, просвітницький простір сприяли виховуванню у душі відданості та готовності захисту територіальної цілісності України, глибокого розуміння історії свого народу, національної ідентичності, самобутності. Завдання бібліотекарів полягає у тому, щоб слова «Україна», «патріотизм» набували для користувача-дитини особливого сенсу, тобто сприймалися «не лише розумом, а й серцем». Як показує багаторічна практика роботи бібліотек найбільш дієвим впливом на формування у користувачів-дітей патріотичних почуттів має безпосередня їхня участь у певних гуртках, об'єднаннях. Тож одним із завдань бібліотекарям-експертам

було: «Назвіть читацькі об'єднання національно-патріотичного спрямування, що діють у бібліотеці». Отримані дані показали, що на сьогодні тільки у 57 базових бібліотеках для дітей діють об'єднання національно-патріотичного спрямування. Звичайно, такі об'єднання охоплюють незначну кількість користувачів, але війна внесла свої корективи: такі об'єднання згуртували дітей із числа внутрішньо переселених осіб.

Найбільша кількість таких об'єднань є у Київській області: літературна студія «Козачата», розмовний клуб «Говорімо українською», народознавчий клуб «Калинонька», любительське об'єднання для дітей «Грайлики-читайлики» з волонтерами ГО «Молодь за мир», розмовний клуб «Розгадай секрет паляниці», читацьке об'єднання «Оберіг», творча майстерня «Мотанка»; в базових бібліотеках для дітей Донецької області функціонують такі об'єднання: віртуальне турагенство «Барвіста планета», фолькмайданчик «Барвінок», клуб «Барвінок», літературна студія «Аврора»; Кіровоградській області – клуб «Наталка», народознавча вітальня «Родина», клуб за інтересами «Другарче», народознавчий гурток «Златопілля», патріотичне об'єднання переселенців «До Перемоги — разом»; Хмельницькій області – клуб за інтересами «Первоцвіт», клуб «Крок», музична платформа «Звук без меж», проекти «Історія українського одягу», «Майбутнє України будуємо разом»; Чернівецькій області – клуб патріотичного виховання «Нащадки Сагайдачного», Клуби «Буковинчики» та «Цікаві зустрічі»; Миколаївській області – клуб цікавих зустрічей, гурток пластунів Національної скаутської організації України, розмовні клуби української мови «Мовограй», «Балаканина», мовно-творчий клуб «Барвінок».

Аналіз функціонуючих патріотичних об'єднань показав, що вони є співзвучні з вимогами суспільства – це розмовні клуби української мови (бібліотеки Рівненської, Дніпропетровської, Волинської, Харківської, Миколаївської та інших областей).

Актуальною формою національно-патріотичного виховання користувачів у бібліотеках для дітей є масові заходи, які проводяться в умовах воєнного стану бібліотекарями як офлайн, так і онлайн-форматі. У 2022 році в базових бібліотеках для дітей згідно дослідження було проведено 4982 масових заходів з даної тематики. З них одну третю становили онлайн-заходи (32,0%). Відвідуваність цих заходів патріотичної тематики в дитячих бібліотеках за даними співорганізаторів дослідження становила 129717, відповідно онлайн-переглядів — 98715, що склало (76,0%) від загальної кількості відвідувань (див. таблицю № 2).

Кількість заходів із національно-патріотичного виховання у базових бібліотеках для дітей та їхнє відвідування

№ з/п	Область	Кількість заходів із національно-патріотичного виховання	з них онлайн-заходів	Усього відвідувань заходів із національно-патріотичного виховання	з них онлайн-відвідувань
1	2	3	4	5	6
1.	Вінницька	86	24	2993	2642
2.	Волинська	146	103	2710	3970
3.	Дніпропетровська	300	94	3348	8170
4.	Донецька	219	87	1641	0
5.	Житомирська	161	77	3917	6748
6.	Запорізька	103	54	12162	11089
7.	Івано-Франківська	80	10	2567	373
8.	Київська	485	141	12357	10608
9.	Кіровоградська	583	87	10742	1794
10.	Львівська	146	10	2562	128
11.	Миколаївська	405	259	26260	21679
12.	Одеська	179	110	3581	6407
13.	Полтавська	222	44	2960	583
14.	Рівненська	119	20	2142	1793
15.	Сумська	194	71	2489	693
16.	Тернопільська	68	14	2173	907
17.	Харківська	183	183	2222	2222
18.	Херсонська	15	8	766	0
19.	Хмельницька	498	84	4918	5295
20.	Черкаська	414	9	7703	195
21.	Чернівецька	399	2	5883	1018
22.	Чернігівська	177	114	13621	12401
	Усього	4982	1605	129717	98715

З огляду на воєнні умови, в яких нині живуть діти, бібліотеки для дітей виконують важливу соціальну функцію, забезпечуючи психологічну підтримку та організовуючи змістовне дозвілля для дітей, із числа внутрішньо переміщених осіб. У анкеті були передбачені запитання стосовно роботи бібліотек із даною категорією користувачів. Як показав аналіз відповідей, у базових бібліотеках зареєстровано користувачів, що мають статус внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в кількості 14540 осіб (див. таблицю № 3).

**Кількість внутрішньо переміщених осіб
у базових бібліотеках для дітей**

№ з/п	Область	Усього користувачів за ЄРК станом на 01.01.2023 р.	з них внутрішньо-переміщених осіб	
			кількість	у відсотковому відношенні
1	2	3	4	5
1.	Вінницька	12005	585	
2.	Волинська	21827	688	
3.	Дніпропетровська	19090	336	
4.	Донецька	6200	2315	
5.	Житомирська	17435	195	
6.	Запорізька	3301	40	
7.	Івано-Франківська	11214	282	
8.	Київська	115061	1211	
9.	Кіровоградська	31739	1087	
10.	Львівська	11436	727	
11.	Миколаївська	25836	331	
12.	Одеська	8191	191	
13.	Полтавська	34035	1872	
14.	Рівненська	11057	338	
15.	Сумська	12071	70	
16.	Тернопільська	12400	193	
17.	Харківська	31900	900	
18.	Херсонська	-	-	
19.	Хмельницька	42915	2168	
20.	Черкаська	17774	449	
21.	Чернівецька	12527	466	
22.	Чернігівська	11734	96	
	Усього	469748	14540	

Найбільше таких користувачів зареєстровано в Донецькій обласній бібліотеці для дітей (2315 осіб), бібліотеках для дітей Полтавської (1872), Хмельницької (2168), Кіровоградської (1087), Київської (1211) областей.

Пріоритетними напрямками у роботі з дітьми ВПО стали: популяризація української літератури та мови, літератури з питань формування національної ідентичності українців: історії, краєзнавства, традицій, звичок, етичних та естетичних цінностей українського народу, інформаційна допомога дітям у дезінформації, сприяння підтримки ментального здоров'я, розвитку творчих можливостей кожного читача, організація відпочинку

дітей. Задля цього працівники дитячих бібліотек використовують різноманітні форми роботи під час проведення заходів. Наприклад, патріотичний квест «Україна – це ми!», години патріотизму: «Війні немає забуття», «Україна моя у вогні», «Україна моя сонцелика, в день народження шану приймай», година спілкування «Україна починається з тебе», голосні читання: «Буду книжки я читати – рідну мову буду знати», квест «Мовно-літературний вояж», розважально-ігрова програма «Книга єднає Україну!», казкотерапевтичні читання «Україна – це ти!», ігроленд «Be Ukrainian!» та ін. (бібліотеки для дітей Кіровоградської області); онлайн-челендж «З Україною в серці», флешмоб-освідчення «Я – українець, і цим пишаюсь», флешмоб «Прапор – державна святиня», історичний екскурс «Краса і велич символів держави», пізнавальна відеолістівка «День захисників і захисниць України», онлайн-флешмоб «Українська вишиванка», онлайн-урок пошани «Героїв країна», зустріч-привітання «Хай хранить тебе Бог, Україно, ще на тисячі зоряних літ...», патріотична година «України вірні сини», мовний ракурс «Веселкова, барвінкова невмируща наша мова», свято-мозаїка «Затамуйте, друзі, подих, Миколай сьогодні ходить!» (бібліотеки Миколаївської області); патріотичний марафон «Соборна. Вільна. Неподільна», мовленнєвий «тюнінг» «Мови нашої слова – наче музика жива», патріотична гра-панорама «Це моя Україна, це моя Батьківщина» (Херсонська обласна бібліотека для дітей ім. Дніпрової Чайки»). Але особливої популярності серед бібліотекарів набула така форма роботи, як «майстер-клас». Креативні майстер-класи для діток, які змушені залишити свої оселі, проводять усі базові бібліотеки. Особливої популярності набрали майстер-класи з виготовлення оберегів, листівок, подарунків нашим захисникам: «Браслет для патріота», «Вишиванка – генетичний код української нації» (плетіння браслета в національних кольорах), «Долоньки єднують» (голуб миру в Україні), «Янголи-охоронці для наших захисників» (лялька-мотанка), «Полетіли листівочки до наших захисників, неначе ластівочки» (мотивуючі листівки) та ін. (бібліотеки для дітей Харківської області); «Душі моєї вишиванка» – виготовлення вишиванки з паперу, «Патріотичний браслет», «Маленькі українці великої держави» – виготовлення браслетів зі стрічок у національних кольорах України, «Ангели миру» – створення оберегів для захисників (бібліотеки для дітей Рівненської області); «Патріотичне серце», «Янгол-охоронець для захисника України», «Червоний мак – символ пам'яті», «Намалюй малюнок солдатів», «Розмалюй правник для захисника», «Разом до перемоги» (бібліотеки для дітей Житомирської області) тощо.

Масові заходи для користувачів даної категорії, як показало дослідження, спрямовані на формування бажання допомоги воїнам-захисникам України та пробудження в них почуття обов'язку захищати рідну землю.

Під час дослідження розглянуто і вивчено актуальні форми й методи організації національно-патріотичного виховання дітей у бібліотеках для

дітей. Зокрема щодо ефективності форм роботи з національно-патріотичного виховання було запитання «Які форми роботи з тематики національно-патріотичного виховання користувачів-дітей, на Вашу думку, є найбільш ефективними?».

Проаналізувавши відповіді бібліотекарів-експертів, з-поміж названих популярних форм національно-патріотичного виховання виокремлено такі, які є найбільш вживані та містять у собі ігровий чи творчий процеси. Найбільш впливовими та корисними, на думку бібліотекарів, були заходи:

- майстер-класи із виготовлення патріотичних поробок;
- флешмоби;
- квест-ігри;
- конкурси;
- козацькі забави;
- благодійні акції;
- патріотичні години;
- історичні екскурси;
- відеомарафони;
- інформаційні досьє;
- авторський стритарт на асфальті крейдою;
- вернісаж дитячих малюнків;
- зустрічі з українськими захисниками;
- акції вшанування;
- онлайн-подорожі;
- краєзнавчі та народознавчі екскурсії;
- презентації та прем'єри книг;
- волонтерська діяльність.

У відповідях бібліотекарі-практики підкреслювали, що найефективнішими є заходи, проведені офлайн, ніж онлайн. А форми, методи та прийоми роботи з національно-патріотичного виховання працівники бібліотек обирали з огляду на вікові особливості дітей, їхні уподобання й інтереси, традиції місцевих громад, можливості бібліотечного закладу тощо.

Важливою умовою ефективної реалізації державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності є партнерська взаємодія установ і організацій, визначених статтею 22 Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (заклади освіти, заклади культури, молодіжні центри та ін.). Завдання бібліотек для дітей полягає в пошуку сторін, які з тієї чи іншої причини декларують наміри або вже навіть проявляють активність у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності. Бібліотекарям-експертам було поставлене запитання «З якими громадськими та місцевими організаціями співпрацює Ваша бібліотека з питань національно-патріотичного виховання користувачів-дітей?». Аналіз відповідей показав, що бібліотеки для дітей відкриті до співпраці з усіма зацікавленими організаціями та установами.

Реалізація визначених завдань із національно-патріотичного виховання бібліотеками для дітей здійснюється у синергії з:

- органами виконавчої та законодавчої влади;
- органами управління освітою;
- структурами різноманітного відомчого підпорядкування, що відповідають за роботу з дітьми та молоддю;
- інформаційно-ресурсними центрами з проблем виховання;
- громадськими радами при органах управління;
- громадськими організаціями, які визнають своєю місією сприяння розвитку особистості;
- волонтерськими організаціями;
- міжнародними організаціями;
- навчальними закладами різного типу (дошкільні, загальноосвітні, професійно-технічні, позашкільні тощо);
- місцевими закладами культури (будинками культури, музеями);
- молодіжними організаціями та об'єднаннями;
- соціально відповідальними бізнес-структурами, які одним із напрямів своєї діяльності визначають сприяння соціокультурному розвитку місцевих громад.

Як приклад багатогранного партнерства національно-патріотичного виховання користувачів-дітей можуть слугувати відповіді бібліотекарів-експертів бібліотек для дітей Київської області (Спілка ветеранів Афганістану, спілка воїнів АТО, молодіжна рада Яготинської міської ради, Центр національно-патріотичного виховання, ГО «Асоціація учасників бойових дій та учасників АТО», Білоцерківська міська організація Товариства Червоного Хреста України, комунальний заклад Білоцерківської міської ради «Клуб за місцем проживання «Прометей», волонтерські організації, творчий клуб «Спілки митців Борисполя», Управління культури і соціальної політики, історичний музей, БПБ ім. В. Чорновола, гімназії, садочки, БЦСПР «Міжнародний медичний корпус», установи культури, заклади освіти, ГО «Молодь за мир», волонтерська ініціатива «Сила в єдності», яку проводить команда UA Heritage, Центр творчості, Березанський медіацентр, навчальні ліцеї, 242 батальйон територіальної оборони, дитяча школа мистецтв ім. М. Примаченко, центр «ЦСПР», відділ освіти Іванківської селищної ради, ЦДЮТ, ГО «Спілка учасників бойових дій Макарівщини», Обухівський районний військовий комісаріат, громадська організація «Асоціація розвитку Обухівщини»; управління освіти; Обухівський центр надання правової безоплатної допомоги, Обухівський мистецький центр, ГО «Корінь нації», молодіжний простір «Зустріч» «Просвіта» ім. Т. Шевченка, служба у справах дітей та сім'ї, громадська організація «Істок», Свято-Троїцька парафія ПЦУ та ін.).

Лише за наявності такої взаємодії, заснованої на врахуванні потреб та інтересів всіх її сторін, використанні всіх можливостей та переваг, що наявні у кожного із партнерів у прагненні до досягнення спільного результату,

можлива зміна нинішньої ситуації з національно-патріотичного виховання підростаючого покоління українців, а за ним і країни.

Однією із засад об'єднувальних цінностей та консолідації партнерства є розроблення та реалізація державних та регіональних гуманітарних програм, проєктів із національно-патріотичного виховання. Участь бібліотек для дітей у реалізації цих програм проаналізовано за відповідями бібліотекарів-експертів на запитання «У реалізації яких проєктів та програм національно-патріотичного спрямування обласного, місцевого значення бере участь Ваша бібліотека?».

За підсумками відповідей на запитання найбільшу активність у сфері вирішення завдань з утвердження української національної та громадянської ідентичності бібліотеки для дітей проявили у реалізації регіональних обласних цільових програм національно-патріотичного виховання на 2022-2025 рр.), обласних цільових програм сприяння розвитку громадянського суспільства на 2021-2023 рр., обласних цільових програм розвитку та функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на 2021-2025 роки. Крім того, бібліотеки для дітей брали участь у реалізації корпоративних програмам та проєктів: спільному проєкті управління культури, молоді, спорту та туризму «Відновлення психологічного стану дітей за допомогою творчості», мовному проєкті «Волинські говірки», проєкті «Герої: відомі та невідомі історії», проєкті Департаменту культури Луцької міської ради «Бібліотека – арттерапевтичний центр», проєкті «Спроможні бібліотеки сприяють досягненню цілей сталого розвитку громади», Національно-патріотичному онлайн-проєкті «Що я скажу Солдату Перемоги», акції-флешмобі до Дня Незалежності України «Незалежна Україна назавжди», обласному конкурсі дитячої творчості «Я дякую, солдате, за життя, дитинство та щасливе майбуття» та ін. (бібліотеки для дітей Волинської області); цільовій комплексній програмі «Майбутнє України будемо разом!» у партнерстві з україно-болгарським музеєм імені Івана Гуржоса, проєкті Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) «Швидке реагування в Кіровоградській області для задоволення потреб дітей та їхніх опікунів, у тому числі внутрішньо переміщених осіб, які постраждали внаслідок війни в Україні» у партнерстві з благодійним фондом «Безпечне майбутнє», проєкті «Сімейний ХАБ» за сприянням Дитячого фонду ООН UNICEF», проєктах «Діти України і війна. Кропивницький» (за підтримки Міжнародної організації Worldwide Orphans Worldwide Orphans (WWO), «Психосоціальна підтримка дітей в умовах війни» (за участі Товариства Червоного Хреста України) та ін. (бібліотеки для дітей Кіровоградської області); Міжнародному проєкті «Ми – українці. Я і ти!», програмі «Діти України», соціально-мистецькому проєкті «Art Lion», проєкті інформаційно-психологічної безпеки для дітей та підлітків «П'ята стихія», проєкті «Етнографічні розвідки», проєкті «З Україною в серці» (бібліотеки для дітей Львівської області); Міжнародному проєкті «Ми українці. Я і ти» (Україна-Польща), обласній програмі увічнення пам'яті учасників антитерористичної

операції об'єднаних сил, жертв воєн та політичних репресій у Миколаївській області на 2021-2023 рр., проектах «Країна починається з тебе» та «Веселинівщина офлайн» (бібліотеки для дітей Миколаївської області); проєкті з військово-патріотичного виховання дітей «Уроки мужності» (спільно з Полтавською філією Центру соціальної адаптації ветеранів та інвалідів АТО), проектах «Шануй своє», «Я – дитина України», онлайн-проєкті «Що я скажу солдату Перемоги», патріотичній акції «Україна єдина країна», проектах «Волонтерська оборона», «Етнографічна мозаїка: Краса світу нашого минулого», проєкті «Етноінтерактив. Музейні уроки» з Полтавським краєзнавчим музеєм ім. В. Кричевського (бібліотеки для дітей Полтавської області); творчих обласних програмах «Україна – це ти, Україна – це я!», «Хмельниччина – земля любові нашої», «Майбутнє України будемо разом» спільно з молодіжним рухом «ХОМА», проєкті «Уроки пам'яті» та ін. (бібліотеки для дітей Хмельницької області) та інших проектах громад Миколаївської, Черкаської, Херсонської, Чернівецької, Чернігівської, Одеської, Харківської, Сумської, Рівненської, Київської, Івано-Франківської, Житомирської, Донецької, Дніпропетровської, Вінницької областей. Дуже приємно відзначити, що значна кількість бібліотек для дітей країни взяли участь у Всеукраїнських проектах Національної бібліотеки для дітей «Що я скажу Солдату Перемоги» та «Конституція для всіх: і великих, і малих».

Національно-патріотичне виховання нині є складовою розвитку національної та громадянської ідентичності українців і забезпеченням національної безпеки України. Патріотизм належить до складних почуттів і має декілька духовних пластів. Перший – поверхневий – це природна любов до свого народу, як до себе й своєї родини, любов до рідного слова, до рідної природи, яка проходить крізь серце. Другий пласт патріотизму проходить крізь розум. Усвідомлення розумом святого обов'язку перед народом – стати на захист його інтересів, усвідомлення необхідності протистояти, витримати натиск. Третім основним пластом патріотизму є такий рівень, коли готовність служити Батьківщині, своєму народові, готовність до співпраці задля справи, яка вища за особисті інтереси і особисте життя, закладена у свідомості, у крові. Від того наскільки сформованим є патріотизм у дітей залежить майбутнє України, збереження територіальної цілісності країни, розвиток економіки і демократичних процесів.

Як свідчить практика, діти, особливо старший підлітковий вік, є найбільш сенситивними у формуванні патріотизму, оскільки діти цього віку не тільки наслідують і засвоюють норми і правила життя в суспільстві, а й намагаються творчо інтерпретувати їх у власному житті та відібрати ті цінності, які б відповідали їхньому внутрішньому світові і на які б вони опирались у власній поведінці. Прояви психолого-вікової специфіки підліткового віку враховувалися бібліотекарями як у процесі виховання патріотизму у сучасних умовах, так і при складанні опитувальника респондентів-дітей.

Тож відповідно до цих критеріїв і було розроблено «Анкету користувача», на запитання якої відповіли 1133 респондентів-дітей.

То що ж означає для кожного нашого респондента-користувача патріотизм? Про це ми дізнались із відповідей на запитання «Для тебе патріотизм це...» (див. таблицю № 4).

Таблиця № 4

Усвідомлення респондентами поняття «патріотизм»*

№ з/п	Для тебе патріотизм це	Вибір відповідей у відсотковому співвідношенні
1	2	3
1.	Любов до рідного краю	73,1%
2.	Гордість за Україну	68,4%
3.	Знання історії своєї країни	55,2%
4.	Готовність захищати Вітчизну	50,0%
5.	Дотримання національних традицій	41,1%
6.	Національна гідність громадянина	34,5%
7.	Толерантність до людей іншої національності, які проживають в Україні	23,6%
8.	Твій варіант відповіді	0

*Сума відповідей перевищує 100%, оскільки респонденти обрали декілька варіантів відповідей.

Як виявилось, 73,1% дітей визначають патріотизм через любов до рідного краю; 68,7% усвідомлюють патріотизм як гордість за Україну; 50,0% – готовність захищати Вітчизну; 55,2% респондента пов'язують поняття патріотизму із знанням історії своєї країни; 41,1% – дотримання національних традицій; 34,5% – переконані, що має бути притаманна національна гідність громадянина і тільки 23,6% пов'язують патріотизм з толерантністю до людей іншої національності, які проживають в Україні. Тож подолання в користувачів-дітей недовіри й підозрливості у ставленні до інших народів і націй, сприяння толерантності міжнаціональних відносин в умовах багатонаціональної держави є одним із важливих завдань діяльності бібліотек для дітей. Респондентів, що не визначилися з відповіддю на запитання не виявилось. Аналізуючи відповіді на дане запитання, можна сказати, що патріотизм наших юних користувачів, незважаючи на війну, не згасає, а з новими знаннями та досвідом тільки посилюється. І він носить природний поверхневий характер, властивий дітям, досліджуваної вікової категорії, адже більшість дітей пов'язують свої почуття патріотизму з любов'ю до рідного краю. Таким чином, сучасні діти правильно розуміють поняття патріотизму. Це зумовлено перш за все сучасним станом речей у державі, після початку повномасштабної війни діти відчули період великого

національного піднесення. Особливо вражає емоційний прояв патріотизму дітей у готовності захищати Вітчизну.

Запитання онлайн-опитування – «Чи вважаєш ти себе патріотом: «так», «не визначився», «ні», «не хочу ним бути», було направлено на визначення рівня самоідентифікації користувачів щодо стану патріотичної свідомості. Згідно з результатами опитування 91,8% респондентів самоідентифікувалися як патріоти і пишаються цим. Не визначилися зі своїм почуттям патріотизму 7,6% респондентів; не вважають себе такими – 0,4%; не мають бажання ідентифікувати себе патріотами – 0,2% респондентів. Саме у патріотичних почуттях відображається ставлення особистості до своєї держави, її минулого, майбутнього та сьогодення.

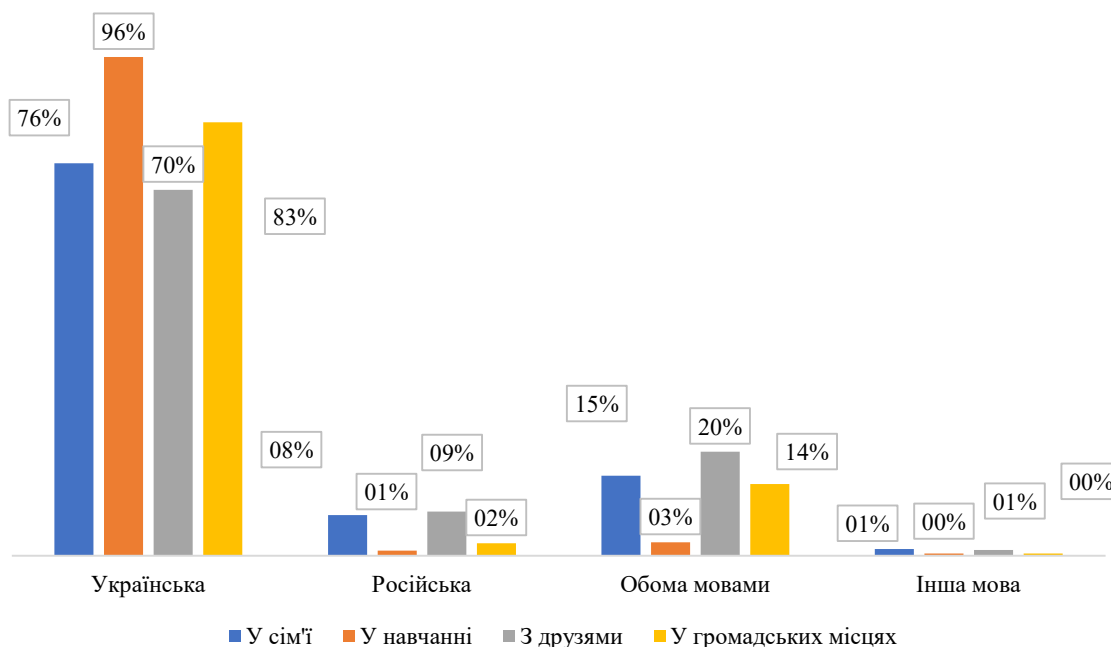
Спілкування українською мовою є одним із основних складників поняття «патріотизм». Українська мова — джерел тисячолітньої стійкості української нації. Тож з метою отримання реальної картини ставлення підлітків-користувачів бібліотек для дітей до української мови та використання її у повсякденному житті, респондентам було запропоновано запитання щодо вибору ними мови спілкування як домінуючої у навчальному та приватному середовищі. Відповідаючи на запитання «Якою мовою спілкуєшся: у сім'ї, у навчанні, з друзями, у громадських місцях?» відповіді розподілилися так (див. таблицю № 5 та діаграму 3):

Таблиця № 5

**Мова спілкування у навчальному та приватному середовищі
у відсотках***

№ з/п	Середовище спілкування	Мова спілкування			
		українська	російська	обома	інша
1	2	3	4	5	6
1	У сім'ї	75,5%	7,8%	15,4%	1,3%
2	У навчанні	96,0%	1,0%	2,6%	0,4%
3	З друзями	70,4%	8,5%	20,0%	1,1%
4	У громадських місцях	83,4%	2,4%	13,8%	0,4%

Мова спілкування

*Сума відповідей перевищує 100%, оскільки респонденти обрали декілька варіантів відповідей.

Безпрецедентне єднання суспільства на тлі війни різко вплинуло і на ставлення дітей до української мови: сьогодні абсолютна більшість респондентів-дітей у спілкуванні користується українською мовою: під час навчання – 96,0% респондентів, у громадських місцях – 83,4%, у родинному колі говорять 75,5% респондентів, навіть із друзями – 70,4% респондентів. Звичайно, процес переходу на українську мову спілкування не є одномоментним і потребує певної адаптації, тож ще значна кількість дітей (15,4%) у сім'ї спілкуються обома мовами, а російською – 7,8%; при спілкуванні з друзями обидві мови використовує 20,0% респондентів, 8,5% – продовжують спілкуватися тільки російською. У громадських місцях обома мовами спілкуються 13,8% респондентів, російською – 2,4%. Іншими мовами у сім'ї спілкується 1,3%, з друзями 1,1% і по 0,4% респондентів спілкується під час навчання та громадських місцях.

І все ж основним критерієм патріотизму є реальні справи, спрямовані на загальне благо українського народу. Патріотизм, на думку респондентів-дітей, має виявлятися в дії, а не на словах. Саме такі риси патріота, виявлені у відповідях респондентів на запитання «Як ти усвідомлюєш власне почуття патріотизму?» (див. діаграму 4):

Як ти усвідомлюєш власне почуття патріотизму?

*Сума відповідей перевищує 100%, оскільки респонденти обрали декілька варіантів відповідей.

На сьогоднішній день усвідомлений прояв патріотизму користувачів дитячих бібліотек виявляється у вчинках, спрямованих на саморозвиток та готовність посилено допомагати дорослим відстоювати незалежність своєї держави. «Відвідую патріотичні заходи» – 63,3%, «читаю книжки про історичні події, сучасну війну» заявили 58,5% респондентів; «долучаюся до благодійних акцій» – 51,0%; «роблю власноруч патріотичні поробки» – 36,0%; «допмагаю внутрішньо переміщеним особам» – 19,0%; «займаюся фізичною культурою, спортом» – 35,9%; «беру участь у військово-спортивних іграх і змаганнях» – 17,9%; «не маю в цьому потреби» – повідомили лише 1,3% респондентів, а не відповіли на запитання — 3,5%.

Чи ототожнюють себе свідомо юні користувачі дитячих бібліотек з українською нацією, її тисячолітньою історією, культурою та мовою дізнаємося з відповідей на запитання «Що із зазначеного викликає у тебе особливу гордість за Україну?» (див. табл. № 6).

Розподіл відповідей на запитання «Що із зазначеного викликає у тебе особливу гордість за Україну?» у відсотковому співвідношенні*

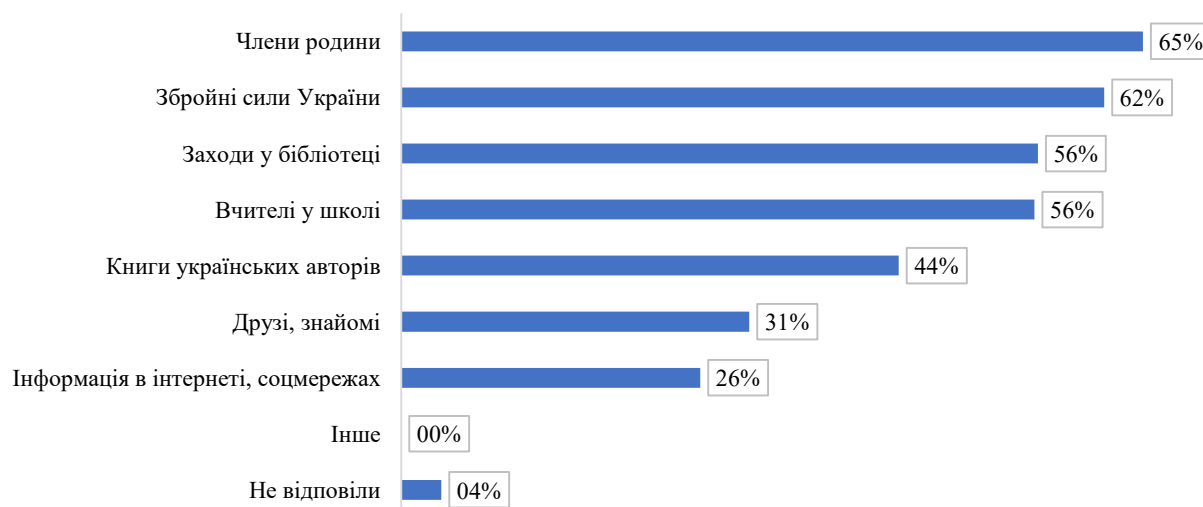
№ з/п	Варіанти відповідей	Вибір відповідей у відсотковому співвідношенні
1	2	3
1.	Героїчні захисники і захисниці вітчизни	83,7%
2.	Українська мова	62,0%
3.	Українські традиції та звичаї	54,3%
4.	Видатні історичні постаті України	45,7%
5.	Державні символи (прапор, герб, гімн)	45,0%
6.	Природа України, її родючі землі	42,5%
7.	Культурний спадок (література, мистецтво)	39,0%
8.	Якості українського народу	30,7%
9.	Нічого із зазначеного	0
10.	Не відповіли	3,5%

*Сума відповідей перевищує 100%, оскільки респонденти обрали декілька варіантів відповідей.

Особливу гордість за Україну викликають її героїчні захисники і захисниці (83,7%), другу сходинку у відповідях зайняла українська мова (62,0%) і на третій сходинці українські традиції та звичаї (54,3%). Майже порівну розподілилися відповіді, що викликають особливу гордість за Україну: видатні історичні постаті України – 45,7%; державні символи (прапор, герб, гімн) – 45,0%; природа України, її родючі землі – 42,5%; культурний спадок (література, мистецтво) – 39,0% і найменше – якості українського народу (30,7%). Проаналізовані відповіді показують, що у багатьох опитаних спостерігається сформована національна ідентичність: вони прив'язані до країни колосальною гордістю, почуттями любові та обов'язку.

В силу своїх вікових психологічних особливостей підлітки схильні дослуховуватися в певних життєвих питаннях до думки оточуючих: родини, друзів, учителів, бібліотекарів, інших співгромадян. Тож, хто має найбільший вплив на формування патріотичних почуттів дітей, дають відповіді респондентів на запитання «Хто або що більш за усе впливає на формування твоїх патріотичних почуттів?» (див. діаграму 5).

Хто або що більш за все впливає на формування твоїх патріотичних почуттів?

*Сума відповідей перевищує 100%, оскільки респонденти обрали декілька варіантів відповідей.

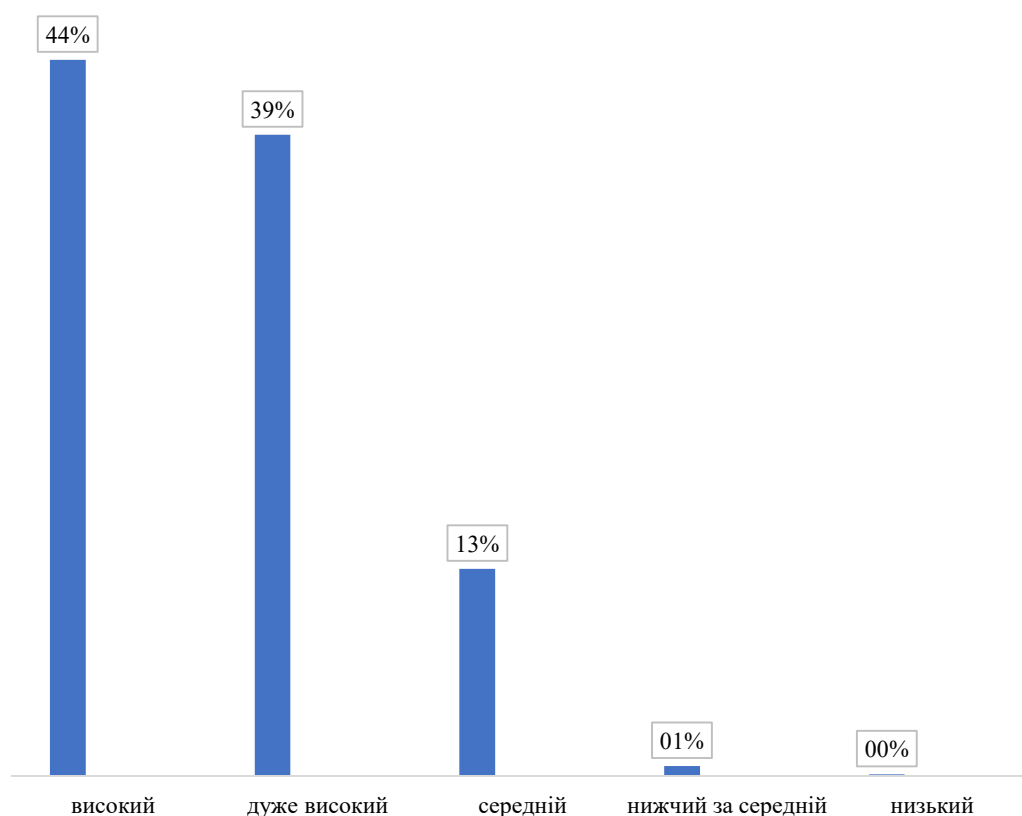
Респонденти демонструють свою схильність найбільше дослухатися у питаннях, пов'язаних із патріотизмом, до членів родини (65,0 %), також великий вплив на формування їхніх патріотичних почуттів має приклад мужності військових Збройних сил України (61,6%), про вплив заходів у бібліотеці та вчителів у школі вказали відповідно 55,8% і 55,5% респондентів, читання книжок українських авторів також має вплив на формування патріотизму (43,6%), а от найменший вплив мають – інформація в інтернеті, соціальних мережах (26,2%) та друзі, знайомі (30,5%), не відповіли на запитання 3,5% респондентів. Усі опитані, незалежно від місця проживання, мають високі показники за тими чи іншими варіантами відповідей, що вказує на те, наскільки формування патріотичних почуттів підрастаючого покоління відбувається у синергії державних інституцій, суспільства, родини. І чим більше буде таких агентів впливу, тим патріотичнішими будуть переконання молодих громадян України.

У вирішенні проблеми національно-патріотичного виховання, у першу чергу, має брати участь сама особа та повністю усвідомлювати важливість своєї участі в житті країни, громади або установи (школи, бібліотеки), яку вона відвідує. Попередні відповіді користувачів дитячих бібліотек показали, що вони є досить активними і вмотивованими патріотами, тож запитання «Чи береш особисто участь у патріотичних заходах, проєктах, що проводить бібліотека?» скоріше стало перевіркою щодо їхньої справжньої активності. І результати досить непогані: «так» – запевнили 60,3% респондентів, «ні, тільки відвідую» – 36,3%, «взагалі не відвідую» – 3,4% і не відповіли – 3,5% респондентів.

Респондентам було запропоновано оцінити рівень роботи з національно-патріотичного виховання своєї бібліотеки за п'ятибальною шкалою. Оцінки дітей розподілилися таким чином (див. діаграму 6):

- високий – 43,9%;
- дуже високий – 39,3%;
- середній – 12,7%;
- нижчий за середній – 0,6%;
- низький – 0,1%;
- не відповіли – 3,5%.

Діаграма 6

Висновки. Проаналізувавши результати соціологічного дослідження «Національно-патріотичне виховання користувачів-дітей у бібліотеках для дітей України», можна зробити висновок, що в українських дітей є бажання зростати гідними українцями, патріотами своєї країни, що проявляється у відчутті пошани до своєї країни (68,4%), гордості за її героїчних захисників і захисниць (83,7%), у знанні історичного минулого (55,2%), активності у громадському житті (51,0%). У цьому не останню роль відіграє діяльність спеціалізованих бібліотек для дітей (55,8% респондентів повідомили про позитивний вплив бібліотекарів на формування їхніх патріотичних почуттів).

На сьогоднішній день робота бібліотек для дітей направлена на формування усвідомлення підростаючим поколінням своєї національної

ідентичності, а реалії війни визначили нове соціальне замовлення – формування соціально орієнтованого покоління українців, готовності до дієвого виконання громадянського і конституційного обов’язку із захисту національних інтересів, державної незалежності та територіальної цілісності України.

Для формування та укріплення життєвої позиції у користувачів-дітей спеціалізовані бібліотеки для дітей країни:

- проводять різноманітні заходи та акції (у 2022 році проведено 4982 заходів національно-патріотичної тематики);
- згуртовують дітей із числа внутрішньо переселених осіб довкола діючих об’єднань національно-патріотичного спрямування;
- комплектують фонди сучасними українськими виданнями з тематики російсько-української війни 2014-2023 років;
- використовують активні форми роботи, що містять у собі ігровий чи творчий процеси;
- взаємодіють з іншими суб’єктами відносин у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності підростаючого покоління;
- надають в установленому порядку та в межах компетенції підтримку міжнародним організаціям, громадським об’єднанням, волонтерам на здійснення заходів із національно-патріотичного виховання, військово-патріотичного виховання, громадянської освіти;
- забезпечують реалізацію державних, обласних програм, проєктів із національно-патріотичного виховання, проводячи комплексні заходи, безпосередньо спрямовані на формування і утвердження української національної та громадянської ідентичності, громадянської стійкості, соціальної активності та відповідальності, готовності до дієвого виконання громадянського і конституційного обов’язків із захисту національних інтересів, державної незалежності і територіальної цілісності України.

Таким чином, національно-патріотичне виховання дітей сьогодні є важливою складовою змісту роботи спеціалізованих бібліотек для дітей, рівень якої 83,2% респондентів-дітей оцінили як високий і дуже високий.